

Liikunta & Tiede julkaisee vertaisarvioituja tutkimusartikkeleita painettuna ja verkkosivuilla, joilla ovat luettavissa kaikki artikkelit vuodesta 2008.

Käsikirjoituksia otetaan arviointiprosessiin kaksi kertaa vuodessa: tämän vuoden jättöajat ovat 31.3.2021 ja 30.9.2021. Kirjoitusohjeet ja arviointiprosessin kuvaus ovat luettavissa osoitteessa www.lts.fi.

Käsikirjoitusten arvioinnista vastaa toimitusryhmä, johon kuuluvat Sanna Palomäki (päätoimittaja), Katja Borodulin, Hannu Itkonen, Jari Kanerva, Kari L. Keskinen, Jouko Kokkonen (toimittaja), Tiina Kujala ja Kati Lehtonen.

OPPILAIKEN VÄLINEN KIUUSAAMINEN ALAKOULUN LIIKUNTATILANTEISSA

Mari Lehmuskallio, KT, LitM, Turun yliopisto - Opettajankoulutuslaitos. Assistentinkatu 5, 20014 Turun yliopisto. P. 040 8343393. Sähköposti: mari.lehmuskallio@utu.fi (yhteyshenkilö). **Emma Leskinen**, KM, Katariinan koulu. **Iida Vinberg**, KM, Nummelan koulu.

TIIVISTELMÄ

Lehmuskallio, M., Leskinen, E. & Vinberg, I. 2021. Oppilaiden välinen kiusaaminen alakoulun liikuntatilanteissa. Liikunta & Tiede 58 (2), 62–70.

Peruskoulujemme toimintakulttuurien liikunnallistamispyrkimysten myötä koulupäivien aikaiset oppilasliikuntatilanteet ovat lisääntyneet. On tärkeää, etteivät nämä hyvinvoinnin edistämistoimet latautuisi negatiivisesti esimerkiksi kiusaamisen takia. Tässä tutkimuksessa selvitettiin koulukiusaamiselle alttiita liikuntatilanteita sekä tyypillisimpiä kiusaamisen muotoja niissä alakouluoppilaiden ja heidän opettajansa näkökulmista. Kiusaamistilanteiden tunnistaminen lukeutuu kiusaamiseen puuttumisen edellytyksiin.

Tutkimus toteutettiin loppukeväällä 2018 strukturoidulla kyselyllä. Siihen vastasi 239 oppilasta luokka-asteilta 3–6 sekä heidän 15 liikuntaa opettavaa opettajaansa kuluneen lukuvuoden pohjalta. Dataa analysoitiin frekvenssianalyysin sekä Mann-Whitney U -testein.

Kiusaamista esiintyi eniten liikunta- ja välitunneilla peleillä, leikkien ja harjoitusten aikana. Seuraavaksi yleisintä kiusaaminen oli pukuhuoneissa, joukkuejaoissa sekä siirtymissä liikuntatunneille, kouluun ja kotiin. Tyypillisimpiä kiusaamismuotoja liikuntatilanteissa olivat ärsyttäminen, nimitteleminen, selän takana pahaa puhuminen sekä porukan ulkopuolelle jättäminen. Säännöllistäkin kiusaamista koettiin kaikissa eritellyissä muodoissa. Sukupuolierot jäivät vähäisiksi, mutta nuoremmat oppilaat kokivat sekä enemmän kiusaamista että kohtasivat runsaammin eri kiusaamismuotoja. Opettajat olivat melko hyvin perillä liikuntakiusaamistilanteiden lisäksi oppilaiden tavoista kiusata toisiaan.

Tutkimuksen perusteella valvontaa tulee terävöittää erityisesti alakoulun nuorempien oppilaiden parissa liikuntatuntien eri toiminnoissa ja välitunneilla. Myös koulumatkat tulee huomioida. Porukan ulkopuolelle jättämistä tulee havainnoida tarkasti liikuntatilanteissa.

Asiasanat: kiusaaminen, alakoulu, liikuntatilanne, kiusaamismuoto, oppilas

ABSTRACT

Lehmuskallio, M., Leskinen, E. & Vinberg, I. 2021. Inter-pupil bullying in primary school sport situations. Liikunta & Tiede 58 (2), 62–70.

Finnish pupils are facing an increased number of sport situations during school days along the efforts of augmenting physical activity on schools' operational cultures. It is essential that these procedures of wellbeing don't charge negatively due to for example inter-pupil bullying. This study revealed school sport situations that are exposed to bullying and the types of bullying in these situations through the eyes of pupils and their teachers. The recognition of bullying situations is crucial for intervening bullying.

The structured survey was executed in late spring 2018. 239 pupils from the grades 3–6 and their 15 class teachers gave answers based on the ongoing school year. The data was analyzed by frequencies and Mann-Whitney U -tests.

Inter-pupil sport bullying was experienced most often in plays, games and exercises in physical education classes and in recesses. Also locker room situations, team dividing and transitions were disposed to bullying. The most common types of bullying were teasing, calling names, gossiping and excluding. Even regular bullying was experienced in every type. There were only few differences between genders, but younger pupils reported both more bullying and more types of it experienced in sport situations. The teachers identified quite well the most common sport bullying situations as well as the most general types of bullying.

According to the results supervision should be enhanced around and during physical education classes and recesses especially among the younger pupils of primary schools. Also transitions to school and home must be considered. Excluding needs to be carefully observed in sport situations at school.

Keywords: bullying, primary school, sport situation, type of bullying, pupil

JOHDANTO

Koulupäivien liikunnallistaminen – haasteena hyvä kaikille

Peruskoulumme tavoittaessa lähes jokaisen ikäryhmän lapsen ja nuoren on se erittäin merkittävä kasvattaja – myös liikunnan alueella. Koululla on tärkeä asema riittävän fyysisen aktiivisuuden toteutumisessa koululaisten viettäessä jopa kolmanneksen arkivuorokausistaan siellä. Valtakunnalliset perusopetuksen opetussuunnitelmaperusteet (POPS) tukevat fyysisen aktiivisuuden toteutumista koulupäivien aikana. Oppijan aktiivinen toimijuus on keskeistä oppimiskäsityksessä. Kehollisuutta pidetään tärkeänä oppimisen ja ajattelun kannalta. (POPS 2014.) Liikunnan merkitys näkyy myös vuonna 2016 voimaan astuneessa perusopetuksen tuntijaosessa. Pakollisten liikuntatuntien määrä peruskoulun ajalla lisääntyi 18:sta 20 vuosiviikkotuntiin. (Valtioneuvosto 2012.)

Koulupäivien aikaista liikuntaa on pyritty lisäämään myös monin muin tavoin. Juha Sipilän hallituksen strategisen ohjelman yhtenä tavoitteena oli jokaisen peruskoululaisen liikuminen jokaisen koulupäivän aikana vähintään tunnin verran Liikkuva koulu -ohjelman valtakunnallistamisen keinoin (Valtioneuvosto 2016). Lisäksi muun muassa kuntien liikunta- ja vapaa-aikatoimialat, valtakunnalliset ja alueelliset liikuntajärjestöt, urheiluseurat sekä useat kaupalliset toimijat tarjoavat monenlaisia mahdollisuuksia kouluarjen liikunnallistamiseen. Suomea voidaankin pitää edelläkävijämaana fyysisen aktiivisuuden edistämässä oppilaitosten välityksellä (Tuloskortti 2018).

Oppilaitosten toimintakulttuurien liikunnallistamispyrkimykset perustuvat riittävän fyysisen aktiivisuuden tunnetuihin yksilötason fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin hyötyihin sekä potentiaaliin tuottaa kansantaloudellisia säästöjä. Hyötyjen ohella on kuitenkin huomattava, että osalla oppilaista koulun liikuntatilanteet täyttyvät kiusaamisen, syrjinnän, poissulkemisen, vihapuheen ja häirinnän kokemuksista. Riski ei-toivotun käyttäytymisen kohteeksi joutumiselle kasvaa, mikäli oppilas esimerkiksi kuuluu vähemmistöön sukupuolen ilmaisunsa, liikuntarajoitteensa, ulkonäkönsä tai etnisen taustansa perusteella. (Esim. Jiménez-Barbero ym. 2020; O'Connor & Graber 2014; ks. myös Hakanen ym. 2018.) Tällaisille oppilaille tiheämmin toistuvat liikuntatilanteet koulussa saattavatkin tarkoittaa lisääntyneen hyvän sijaan lisääntynyttä piinaa.

Vain noin kolmasosa 7–15-vuotiaista suomalaislapsista ja -nuorista täyttää kansainvälisen liikuntasuosituksen 60 minuuttia reipasta liikuntaa päivässä. Luokka-asteen noustessa liikunta-aktiivisuus vähenee. (Husu ym. 2019.) Lisäksi keskimäärin vain kolmannes peruskoululaisten päivittäisestä reippaasta liikunnasta tapahtuu koulupäivien aikana (Tammelin ym. 2015). Vaikka Suomi todettiin edellä edistykselliseksi maaksi koulujen toimintakulttuurien liikunnallistamisessa, on meidänkin koulupäiviämme yhä varaa ja tarpeen liikunnallistaa suvaitsevaisuudesta ja tasa-arvosta aiempaa paremmin huolehtien.

Koulupäivien liikuntatilanteet alakoulussa

Oppilaille liikunnan mahdollisuuksia koulupäivien aikana tarjoavat tietenkin liikunnan oppitunnit, joita on noin puolella peruskoululaisista tuntijakoasetuksen mukainen minimimäärä eli kaksi 45 minuutin oppituntia viikossa, loppuilla enemmän (Palomäki ym. 2019).

Välituntiaikaa suomalaiskoululaisille kertyy peruskouluaikana noin 2 000 tuntia, joka on enemmän kuin minkään oppiaineen parissa (Moilanen ym. 2017). Alakoululaisten välitunnit toteutuvat lähes poikkeuksetta ulkona ja välituntiliikunnan määrä on heillä selvästi suurempi kuin yläkoululaisilla, samoin pojilla suurempi kuin tytöillä. Pitkä toimintavälitunti on käytössä noin seitsemässä kymmenestä peruskoulusta. (Rajala ym. 2019.)

Koulumatka jää 85 prosentilla alakouluoppilaista viiteen kilometriin tai alle, jolloin neljä viidestä tytöstä ja pojasta kulkee sen kävellen tai pyörällä (Kallio ym. 2019).

Fyysistä aktiivisuutta luokahuoneopetukseen on lisännyt toiminnallisten opetusmenetelmien käyttö. Niitä toteuttaa useimmilla oppitunneillaan noin puolet peruskouluopettajista, naisopettajat ahkerammin kuin miesopettajat. Myös istumisen tauottaminen on yleistynyt ja lähes 60 prosenttia peruskouluopettajista ilmoittaa katkaisevansa pitkiä istumiskätköjä valtaosalla oppitunneistaan. (Aira ym. 2019.)

Edellä lueteltujen liikuntatilanteiden lisäksi monilla kouluilla on myös liikuntakerhotarjontaa. Tässä tutkimuksessa liikuntakerhot rajattiin kuitenkin tarkastelun ulkopuolelle, sillä ne eivät kuulu kaikille pakolliseen koulupäivään.

Koulukiusaamisen seuranta ja määrä Suomessa

Koulukiusaamista esiintyy Suomessa, vaikka perusopetuslakiin (1998) on kirjattu velvoite oppilaiden terveen kasvun ja kehityksen edistämiseen sekä oppilaiden oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Edelleen perusopetuksen opetussuunnitelmaperusteiden mukaan kouluissa ei hyväksytä minkäänlaista kiusaamista tai syrjivää käyttäytymistä, ja epäasialliseen käytökseen tulee aina puuttua. Opetuksen järjestäjän on laadittava suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi kiusaamiselta ja sen työstämiseen tulee osallistaa myös oppilaita. Suunnitelmaa on toteutettava, ja valvottava ja arvioitava sen noudattamista. (POPS 2014.)

Yläkouluoppilaiden koulukiusaamista Suomessa on kartoitettu vuodesta 2000 alkaen joka toinen vuosi toteutettavassa Kouluterveyskyselyssä, johon alakoulun 4. ja 5. luokatkin otettiin mukaan vuonna 2017 (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL 2019). Neljän vuoden välein toistuvassa Maailman terveysjärjestön WHO:n koululaistutkimuksessa (esim. WHO 2015) sekä osassa muita kansainvälisiä koululaiskyselyjä (ks. Laitinen ym. 2020) on niin ikään koulukiusaamista koskevia kysymyksiä. Lasten ja nuorten liikuntakäyttötymien Suomessa LIITU -tutkimuksen vuoden 2016 tuloksissa raportoitiin 5.-, 7.- ja 9.-luokkalaisten syrjityksi ja kiusatuksi tuleminen kokemuksista koulussa ja vapaa-ajalla (Laine ym. 2016). Edelleen kiusaamisen vastainen KiVa Koulu -toimenpideohjelma (2020) sekä Mannerheimin Lastensuojeluliitto (2019) ovat olleet aktiivisia kiusaamiseen liittyvässä tutkimuksessa ja tiedottamisessa. Eri kiusaamistutkimuksista saatujen tietojen vertailua haittaavat kuitenkin niin kansallisesti kuin kansainvälisesti erilaiset kiusaamisen määritelmät, ikäryhmitykset, mitta-asteikot ja muuttujat. (Esim. Due ym. 2005; Jiménez-Barbero ym. 2020; Murray-Harvey ym. 2010; Saarento ym. 2015.)

Suomalaisten peruskoululaisten kokeman säännöllisen koulukiusaamisen määrä on laskenut viimeisen vuosikymmenen aikana (THL 2019) vastaten kuitenkin vielä pohjoismaista ja länsieurooppalaista keskivertoa (Laitinen ym. 2020; WHO 2015). Viimeisin vuoden 2019 Kouluterveyskysely paljasti säännöllisesti vähintään viikoittain koulukiusattujen oppilaiden osuudeksi alakoulun 4.–5. luokilla 7,2

ja yläkoulun 8.–9. luokilla 5,5 prosenttia. Harvemmin kiusaamista kokeneita oli 4.–5. luokilla 27,0 ja 8.–9. luokilla 19,2 prosenttia oppilaista. Laskevasta trendistä huolimatta joka kolmas tämän ajan ala- ja joka neljäs yläkoululainen on siis vähintään satunnaisen koulukiusaamisen uhri. Kansainväliseen tapaan (ks. Saarento ym. 2015) etenkin alakoulussa useammat pojat (36,6 prosenttia) kertoivat tullessaan kiusatuksi kuin tytöt (31,7 prosenttia), vaikka ero onkin kaventunut viime vuosina. (THL 2019.)

Nimenomaan koulupäivien liikuntatilanteisiin kytkettyvä kiusaaminen (jatkoksa lyhyemmin liikuntakiusaamisen) määristä on niin ulkomailla kuin Suomessa niukasti tutkimustietoa, ja se keskittyy lähinnä liikunnan oppitunteihin (Berg & Piirtola 2014; Jiménez-Barbero ym. 2020; Roman & Taylor 2013). Vaikutelmana on, ettei kiusaaminen liikuntatilanteissa olisi ainakaan vähäisempää muuhun koulupäivään verrattuna (Fuller ym. 2013; Roman ja Taylor 2013). Lisääntyneet koulun liikuntatilanteet tarjonnevät siis myös lisää tilaisuuksia kiusata.

Koulukiusaamisen määritelmä, muodot ja tilanteet

Kiusaamisessa esiintyy vallan epätasapaino kiusaajan/-jien ja kiusaamisen kohteen välillä siten, että kiusatun on vaikeaa puolustaa itseään. Kiusaajan ylivalta voi olla fyysistä tai henkistä, mutta useammin se on sosiaalista, kuten suurempaa suosiota koulun vertaisryhmissä. Kiusaaminen saattaa jopa kohottaa kiusaajan asemaa vertaishierarkioissa tai pönkittää hänen itsetuntoaan. (Esim. Saarento ym. 2015; Salmivalli 2010.)

Tyypillisesti ohimeneviä riitoja tai erimielisyyksiä eri oppilaiden välillä ei lueta kiusaamiseksi, vaan kiusaamisessa pidetään olennaisena vahingonteon tahallista ja toistuvaa kohdentamista samaan oppilaaseen. Yksittäisissä loukkaavissa teoissa oppilaat eivät aina ymmärrä tekojensa seurauksia toiselle tai tarkoita tietoisesti pahaa. (Esim. Cornell & Bandyopadhyay 2010; Jiménez-Barbero ym. 2020; Laitinen ym. 2020; Salmivalli 2010.) Toistuvuuden painotus on kuitenkin herättänyt myös kritiikkiä, sillä sen on nähty ehkäisevän varhaista puuttumista kiusaamiseen. Koska kiusaamisessa kiusatun oma kokemus on ratkaiseva, voi yksikin kerta synnyttää kiusatuksi tulemisen pelkoa ja uhkaa. Kertakiusaamisen seuraukset saattavat joskus myös osoittautua yhtä vakaviksi kuin toistuvan kiusaamisenkin. (Esim. Collet d'Escury & Dudink 2010; Hamarus 2012.)

Kiusaamisen seurauksina on raportoitu heti lapsuudessa ja/tai myöhemmin aikuisuudessa sosiaalisia haittoja sekä psykosomaattisia ja psyykkisiä oireita aina itsetuhoisuuteen asti – kiusaajillakin (esim. Due ym. 2005; Luca 2018). Vakava tai pitkäkestoinen kiusaaminen voi täyttää myös rikoksen tunnusmerkit (Laitinen ym. 2020).

Kiusaamisen toteutumismuotoja on monia: sanallinen (esimerkiksi nimittely), epäsuora (esimerkiksi ryhmästä pois sulkeminen), fyysinen (esimerkiksi töniminen), materiaallinen (esimerkiksi tavaroiden rikkominen) sekä kiusaaminen verkossa. Monesti kiusattua kiusataan useammalla eri tavalla. Tyttöjä kiusataan tyypillisemmin epäsuorasti, poikia taas fyysisesti. Yleisintä molemmilla sukupuolilla on kuitenkin sanallinen kiusaaminen. (Esim. Cornell & Bandyopadhyay 2010; Salmivalli 2010.)

Kiusaamisprosesseissa oppilailla voi olla erilaisia rooleja. Kiusattu joutuu vahingonteon kohteeksi. Kiusaaja aloittaa kiusaamisen ja saattaa yllyttää muita mukaan. Apuri toimii kiusaajan avustajana, harvoin aloitteentekijänä. Vahvistaja

kannustaa kiusaajaa. Puolustaja yrittää saada kiusaajat lopettamaan tai tukee kiusattua muin tavoin. Hiljainen hyväksyjä ei puutu kiusaamistilanteisiin, vaan pysyttelee sivummalla. (Esim. Cornell & Bandyopadhyay 2010; Salmivalli 2010.) Tyypillisesti kiusaaja haluaa esitellä ylivaltaansa, mikä tekee muiden läsnäolon tärkeäksi (esim. Saarento ym. 2015). Kiusaaminen onkin usein ryhmäilmiö, jossa ryhmän koon on havaittu kasvavan 11–12 ikävuoden jälkeen (Laitinen ym. 2020).

Koulukiusaamista näyttäisi tapahtuvan eniten hetkinä, joissa valvonta jää löyhemmäksi, kuten välitunneilla ja siirtymissä (esim. Mäntylä ym. 2013) sekä liikuntatunneilla (esim. Fuller ym. 2013; Roman & Taylor 2013). Kiusaamisen alkua voi olla vaikea huomata, sillä aina edes kiusattu itse ei tiedosta varhaisvaiheen kiusaamista. Myös jotkut kiusaamistavat, kuten ilmeet, eleet ja huomiotta jättäminen voivat olla vaikeasti tunnistettavia juuri kiusaamiseksi. (Collet d'Escury & Dudink 2010; Hamarus 2012; Laitinen ym. 2020.) Iso osa lasten kiusaamisesta jääkin aikuisilta huomaamatta (Hamarus 2012; Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018; Rigby & Bauman 2010). Fyysinen kiusaaminen on helpommin havaittavissa kuin epäsuora kiusaaminen ja opettajat puuttuvatkin useimmin juuri tähän kiusaamismuotoon (esim. Rigby & Bauman 2010). Kaikkiaan koulukiusaamiseen puuttuminen on suomalaisoppilaiden mukaan lisääntynyt kouluissamme viime vuosikymmenen aikana (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018).

Keskiössä kiusatuksi joutumisen kokemukset

Tämän tutkimuksen fokus oli alakoulun liikuntatilanteissa kiusatuiksi tulleissa oppilaissa. Kiusaamisen kokemista tarkasteltiin Kouluterveyskyselyn (THL 2017) määritelmän pohjalta: *“Kiusaamisella tarkoitetaan sitä, kun toinen oppilas tai ryhmä oppilaita sanoo tai tekee epämiellyttäviä asioita jollekin oppilaalle. Kiusaamista on myös se, kun oppilasta kiusoitellaan toistuvasti tavalla, josta hän ei pidä. Kiusaamista ei ole se, kun kaksi suunnilleen saman vahvuista oppilasta riitelevät”*. Tämä koulukiusaamisen määritelmä ei sisällä välttämättömyytensä kiusaamisen toistuvuutta, jolloin se ei rajannut pois oppilaiden kertaluonteisiakaan liikuntakiusaamiskokemuksia.

Vastaajille esitetystä yhteisestä määritelmästä huolimatta tämä tutkimus kartoitti subjektiivisia oppilaskokemuksia ja opettajanäkemyksiä kiusaamisesta. Elämänhistorian pohjalta samatkin asiat, kuten kiusaaminen, voidaan kokea ja nähdä hyvin eri tavoin (esim. Cornell & Bandyopadhyay 2010). Koulukiusaaminen on myös konteksti-, yhteiskunta- ja kulttuurisidonnainenkin ilmiö (ks. esim. Jiménez-Barbero ym. 2020; Murray-Harvey ym. 2010), jolloin nämä tulokset kertovat ennen kaikkea suomalaisesta alakoulusta.

Tässä tutkimuksessa oppilaat tai luokanopettajat eivät arvioineet kiusaamisen syitä, mutta urheilussa usein esiintyvien kilpailun ja sääntöjen tiedetään provosoivan sitä (Collet d'Escury & Dudink 2010; Hand 2016). Liikuntatunneilla vähiin jääneillä oppilaiden autonomian, minäpätevyyden tai yhteisöllisyyden kokemuksilla on myös havaittu yhteys kiusaamisen suurempaan määrään (ks. Jiménez-Barbero ym. 2020). Edelleen liikuntatunneilla ja -harrastuksissa kiusaamisen motiiveiksi ovat paljastuneet muun muassa heikot motoriset ja sosiaaliset taidot, liikuntarajoitteet, kehon muoto, hygieniatekijät, pukeutuminen sekä sukupuolen ilmaisu ja seksuaalinen orientaatio (esim. Hakanen ym. 2018; Jiménez-Barbero ym. 2020; O'Connor & Graber 2014). Motiit-

vien voidaan huomata kattavan syrjinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän tunnusmerkkejä (vrt. Laitinen ym. 2020). Muodoltaan kiusaaminen liikuntatunneilla vaikuttaa noudattavan yleisen koulukiusaamisen piirteitä painottuen verbaaliseen ja epäsuoraan kiusaamiseen (Stuart & Hand 2016).

TUTKIMUSTEHTÄVÄ, -MENETELMÄT JA -AINEISTO

Tässä tutkimuksessa kartoitettiin kiusaamiselle alttiita alakoulun liikuntatilanteita koulumatkat mukaan lukien sekä tyyppisimpiä liikuntatilannekiusaamisen muotoja niin oppilaiden kuin heidän luokanopettajiensa näkökulmista. Tarkastelussa oli täten myös se, vastaavtko oppilaiden (lasten) kokemukset ja opettajien (aikuisten) näkemykset toisiaan – aina näin ei ole (ks. Hand 2016). Peruskoulun nuoremmat oppilaat ja koulun liikuntatilanteet liikunnan oppituntien ulkopuolella ovat jääneet vähemmälle huomiolle aiemmin kiusaamista tutkittaessa. Koska kiusaamistilanteiden tunnistaminen ja tiedostaminen ovat kiusaamiseen puuttumisen välttämättömiä edellytyksiä (esim. Hand 2016; Salmivalli 2010), auttaa tutkimus opettajia ja kouluja (liikuntaan kytkeytyvän) kiusaamisen vastustamisessa. On tärkeää pyrkiä varmistamaan, etteivät oppilaiden terveyden ja hyvinvoinnin edistämistarkoituksissa lisätyt liikuntatilanteet latautuisi negatiivisesti koulukiusaamisen takia – kenelläkään.

Tutkimus toteutettiin vuoden 2018 huhti–toukokuun aikana strukturoidulla anonyymillä kyselyllä. Tutkijat olivat läsnä oppilaskyselytilanteissa. Kysymyksiin kehoitettiin vastaamaan kuluneen lukuvuoden pohjalta. Vastaukset saatiin 239 oppilaalta luokka-asteilta 3–6 sekä heidän 15 liikuntaa opettavalta luokanopettajaltaan kuudesta eteläisen Suomen koulusta. Koulujen valinnassa huomioitiin kaupungin/kunnan koko: suuri kaupunki (kaksi koulua, muista yksi), keskikokoinen kaupunki ja pieni kaupunki sekä taajamista koostuva suuri kunta ja pieni maaseutukunta (ks. Kuntaliitto 2019). Lisäksi puolet kouluista oli alakouluja ja puolet yhtenäiskouluja. Kato oppilasvastauksissa jäi hyvin pieneksi; vain yksittäisiä oppilaita oli poissa koulusta tutkimuspäivinä tai kieltäytyi kyselystä. Oppilaista 52 prosenttia oli 3.–4.- ja 48 prosenttia 5.–6.-luokkalaista. Sukupuolijakauma oli varsin tasainen niin koko aineistossa (51,5 prosenttia tyttöjä, 47,7 prosenttia poikia) kuin molemmilla ikätasoillakin.

Neljässä koulussa KiVa Koulu -toimenpideohjelma oli aktiivituna parhaillaan ja kahdessa se oli ollut käytössä aiemmin. Kaikista peruskouluistamme noin 40 prosenttia on re-

kisteröityneenä KiVa Koulu -ohjelmaan (KiVa Koulu 2019), joten tutkimusaineistossa oli tältä osin yliedustus. Viisi kuudesta koulusta oli mukana Liikkuva koulu -ohjelmassa, mikä vastasi kansallista keskiarvoa Liikkuva koulu -rekisteröitymissä (ks. Isoaho & Summanen 2019). Niin ikään valtakunnallisen keskiarvon mukaisesti neljällä koululla kuudesta oli pitkä toimintavälitunti (ks. Rajala 2019) toteutusten vaihdellessa kerrasta viikossa jokapäiväiseen.

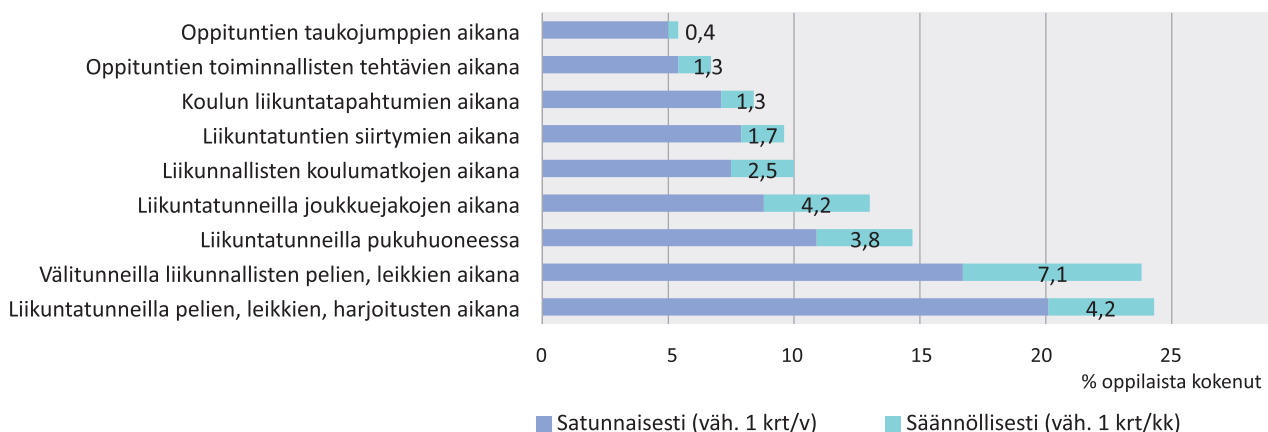
Kyselylomakkeen noudattaessa vain soveltuvin osin valmista mittaria Olweus Bullying Questionnaire (Olweus 1996) se esitettiin tutkimusjoukkoa vastaavilla oppilailta ja opettajalla. Opettajien lomakkeet sisälsivät kiusaamisen ja liikuntatilanteiden määritelmät, kun taas oppilaita varten nämä heijastettiin luokan eteen luettaviksi. Lisäksi oppilaille määritelmät avattiin suullisesti. Kyselyssä eriteltyissä liikuntatilanteissa ainoastaan pukuhuoneissa tytöt ja pojat olivat pakotetusti erillään. Oppilaiden kysymykset, eli kuinka usein sinua on kiusattu a) seuraavissa liikuntatilanteissa ja b) eri liikuntatilanteissa seuraavin tavoin, koskivat nimenomaan itseen kohdistunutta kiusaamista, ei sen havaitsemista muiden tahoilla. Opettajat vastasivat vastaaviin kysymyksiin sen perusteella, mitä he olivat nähneet tai kuulleet. Vastaukset annettiin asteikolla (0) ei koskaan – (1) kerran vuodessa – (2) muutaman kerran vuodessa – (3) kerran kuu- kaudessa – (4) kerran viikossa – (5) monta kertaa viikossa – (6) joka päivä, mutta vastausdata tiivistettiin säännöllisesti (3+4+5+6), satunnaisesti (1+2) ja ei koskaan (0) tapahtuneeseen kiusaamiseen.

Frekvenssianalyysien selvitetiin kiusaamisen määrää ja kiusaamismuotojen yleisyyttä eri liikuntatilanteissa sekä tarkasteltiin oppilas- ja opettajavastausten välisiä eroja. Sukupuolten ja luokkatasojen välisissä vertailuissa käytettiin Mann-Whitney U -testiä.

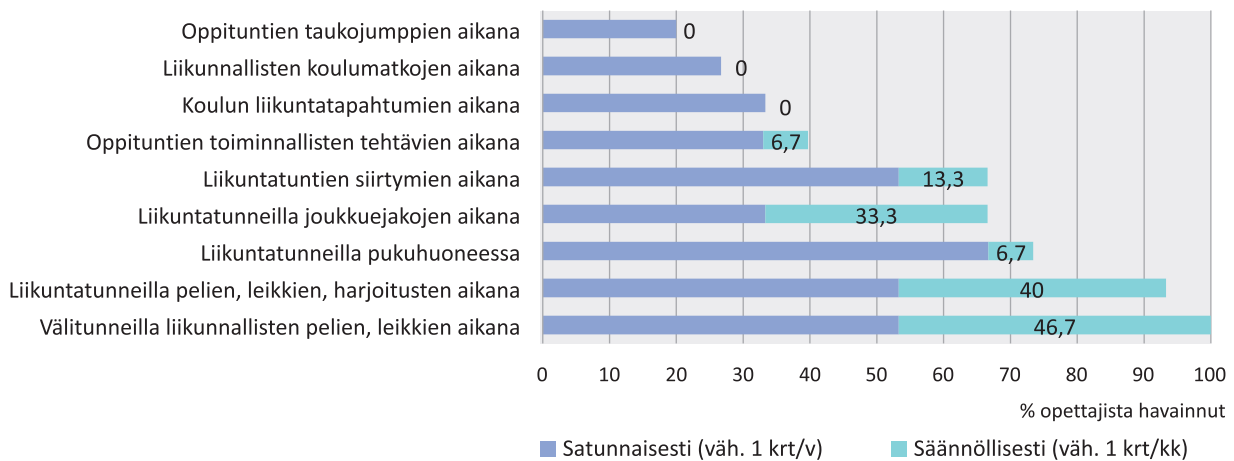
TULOKSET

Kiusaamiselle alttiit alakoulun liikuntatilanteet

Alakouluoppilaat kokivat eniten kiusaamista liikuntatunneilla pelien, leikkien ja harjoitusten aikana sekä välitunneilla liikunnallisten pelien ja leikkien aikana (kuvio 1). Lähes joka neljäs oppilas oli kokenut kiusaamista näissä tilanteissa ainakin satunnaisesti. Useampi kuin joka kymmenes oli kokenut myös vähintään satunnaista kiusaamista pukuhuoneessa sekä liikuntatuntien joukkuejakojen aikana. Siirtymät kouluun ja kotiin sekä liikuntatuntien yhteydessä olivat niin ikään sisäl-

Kuvio 1. Oppilaiden kokema kiusaaminen alakoulun liikuntatilanteissa (n = 239)

Kuvio 2. Luokanopettajien näkemys kiusaamisesta alakoulun liikuntatilanteissa (n = 15)

täneet kiusaamista noin joka kymmenennen oppilaan kohdalla. Säännölliselle kiusaamiselle välituntiliikunta tarjosi otollisimman mahdollisuuden. Liikuntatuntitoiminnot harjoitteineen, joukkuejakoineen ja pukuhuonetilanteineen seurasivat toisena perässä.

Tyttöjen ja poikien välillä ei ollut tilastollisesti merkitseviä eroja tarkasteltaessa kiusaamiselle alttiita liikuntatilanteita. Alakoulutytöt ja -pojat joutuivat siis kiusatuiksi samoissa liikuntatilanteissa yhtä paljon. 3.–4.-luokkalaisten sen sijaan kokivat kiusaamista kaikissa liikuntatilanteissa 5.–6.-luokkalaisten enemmän. Tilastollisesti merkitsevää ero oli liikuntatuntien siirtymissä ($Z = -2,98$; $p = 0,003$), oppituntien toiminnallisissa tehtävissä ($Z = -2,95$; $p = 0,003$), koulun liikuntatapahtumissa ($Z = -2,51$; $p = 0,012$), välituntiliikunnassa ($Z = -2,27$; $p = 0,023$) sekä liikuntatuntien joukkuejaoissa ($Z = -2,26$; $p = 0,024$).

Luokanopettajien näkemysten mukaan oppilaita kiusattiin liikuntatilanteista eniten ja säännöllisimmin välitunneilla liikunnallisten pelien ja leikkien aikana (kuvio 2). Välitunnit oli ainoa liikuntatilanne, jossa kaikki tutkimukseen osallistuneet opettajat olivat havainneet kiusaamista vähintään satunnaisesti. Toiseksi eniten kiusaamista opettajat raportoivat liikuntatunneilla pelien, leikkien ja harjoitusten aikana. Opettajista 40 prosenttia näki tämän olevan jopa säännöllistä. Myös liikuntatuntien pukuhuonetilanteissa todettiin kiusaamista satunnaisemmin sekä joukkuejakojen aikana säännöllisemmin. Opettajat tunnistivat niin ikään liikuntatuntien siirtymät sekä oppituntien toiminnalliset tehtävät alttiiksi jopa säännölliselle kiusaamiselle. Opettajien näkemyksissä säännöllistä kiusaamista ei ollut tapahtunut lainkaan koulun liikuntatapahtumissa, koulumatkoilla tai oppituntien taukojumppien aikana.

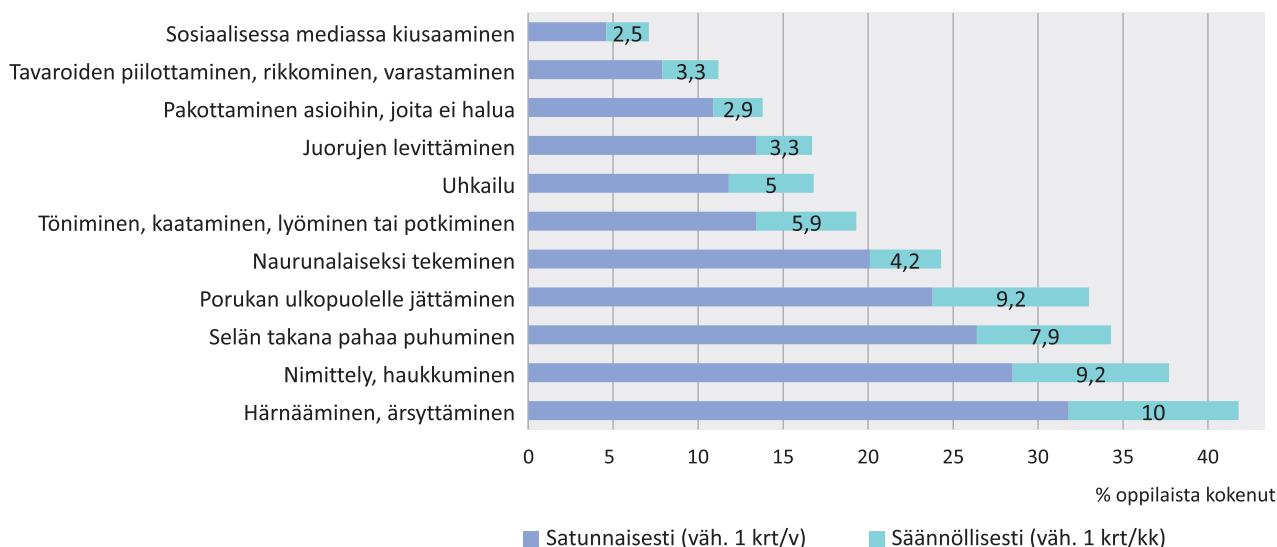
Yhdeksästä eritellystä alakoulun liikuntatilanteesta yhdeksäkään ei välttytty oppilaiden väliseltä kiusaamiselta, mistä oppilaiden ja luokanopettajien kokemus oli yhtenevä. Liikunta- ja välituntien pelit, leikit ja harjoitukset erottuivat aktiivisimpina kiusaamisepesäkkeinä molempien tahojen vastauksissa. Molemmat nimesivät myös liikuntatuntien pukuhuone- ja joukkuejakotilanteet sekä siirtymät alttiiksi kiusaamiselle. Selkein näkemysero oppilaiden ja opettajien välillä koski koulumatkoilla kiusaamista. Opettajat eivät uskoneet säännöllistä kiusaamista tapahtuvan koulumatkoilla lainkaan, mutta 2,5 prosenttia oppilaista raportoi kokeneensa sitä.

Kiusaamismuodot alakoulun liikuntatilanteissa

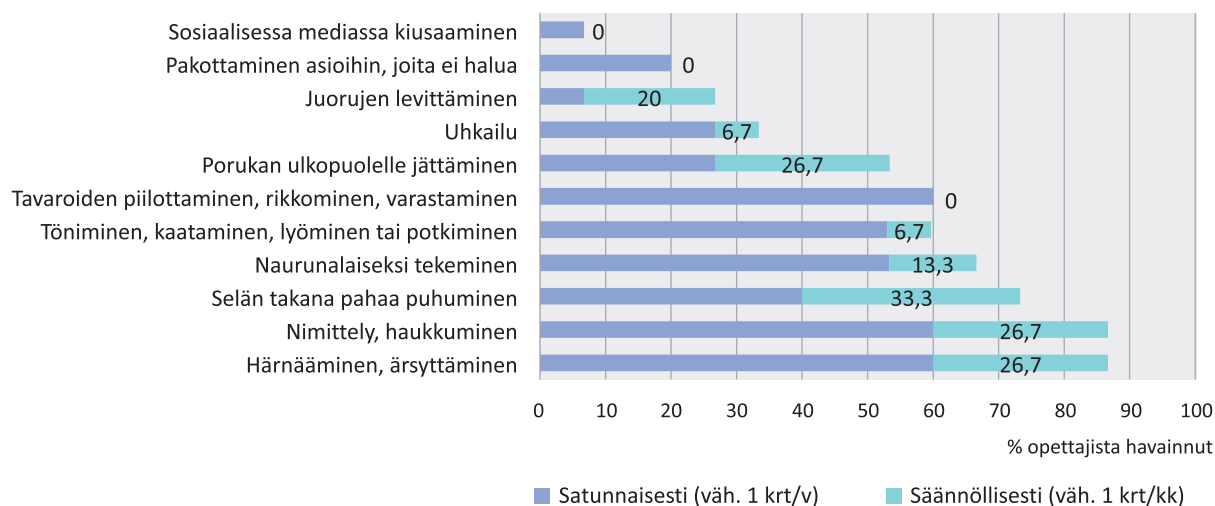
Alakouluoppilaat kertoivat kokeneensa kiusaamista liikuntatilanteissa säännöllisestikin kaikissa 11 kyselylomakkeessa eritellyssä muodossa (kuvio 3). Yleisimmin oli koettu hännäämistä ja ärsyttämistä. Siitä oli kärsinyt satunnaisesti noin joka kolmas ja säännöllisesti joka kymmenes oppilas. Lähes yhtä paljon oli koettu nimittelyä ja haukkumista. Yleisimpiä kiusaamisen muotoja olivat myös selän takana pahaa puhuminen ja porukan ulkopuolelle jättäminen, joiden uhriksi vähintään satunnaisesti oli joutunut kolmannes oppilaista. Porukan ulkopuolelle jättämisestä oli tapahtunut säännöllisemmin kuin pahan puhumista. Kuusi prosenttia oppilaista ilmoitti saaneen osakseen säännöllistä tönimistä, kaatamista, lyömistä tai potkimista ja viisi prosenttia säännöllistä uhkailua. Sosiaalisessa mediassa kiusaaminen liikuntatilanteisiin liittyen oli varsin harvinaista alakoululaisten kokemuksissa.

Tyttöjen ja poikien välillä oli tilastollisesti merkitsevä ero kahden kiusaamismuodon kohdalla. Porukan ulkopuolelle jättäminen ($Z = -3,39$; $p = 0,001$) ja selän takana pahaa puhuminen ($Z = -2,81$; $p = 0,005$) olivat yleisempiä tyttöjen kuin poikien keskuudessa. Luokkataseroja tarkasteltaessa 3.–4.-luokkalaisten kokivat kaikkia 11 eriteltyä kiusaamisen muotoa liikuntatilanteissa enemmän kuin 5.–6.-luokkalaisten. Ero oli tilastollisesti merkitsevä seitsemän kiusaamismuodon osalla: porukan ulkopuolelle jättäminen ($Z = -3,80$; $p = 0,000$), hännääminen ja ärsyttäminen ($Z = -3,29$; $p = 0,001$), töniminen, kaataminen, lyöminen tai potkiminen ($Z = -3,05$; $p = 0,002$), uhkailu ($Z = -2,42$; $p = 0,016$), naurunalaiseksi tekeminen ($Z = -2,17$; $p = 0,030$), selän takana pahaa puhuminen ($Z = -2,12$; $p = 0,034$) sekä nimittely ja haukkuminen ($Z = -2,03$; $p = 0,042$).

Luokanopettajatkin nostivat yleisimmiksi oppilaiden väliseksi liikuntakiusaamismuodoiksi hännäämisen ja ärsyttämisen sekä nimittelyn ja haukkumisen (kuvio 4). Selän takana pahaa puhumista pidettiin kokonaisuudessaan hieman harvinaisempina, mutta toteutuessaan säännöllisempänä tapana kiusata kuin kaksi edellä mainittua. Porukan ulkopuolelle jättäminen ja juurujen levittäminen eivät nousseet opettajien näkemyksissä yleisimpien kiusaamismuotojen joukkoon, mutta näitäkin nähtiin käytettävän usein juuri säännölliseen kiusaamiseen. Sen sijaan tavaroihin kohdistuvaa kiusaa, pakottamista asioihin, joita ei halua, ja sosiaalisessa mediassa kiusaamista kukaan opettajista ei pitänyt säännöllisenä kiusaamisen muotona.

Kuvio 3. Oppilaiden kokemia kiusaamismuotoja alakoulun liikuntatilanteissa (n = 239)

Kuvio 4. Luokanopettajien näkemys kiusaamismuodoista alakoulun liikuntatilanteissa (n = 15)

Oppilaiden kokemukset ja luokanopettajien näkemykset olivat samansuuntaisia koskien sekä yleisimpiä liikuntakiusaamismuotoja: härnäminen ja ärsyttäminen, nimittely ja haukkuminen, selän takana pahaa puhuminen, että kaikkein harvinaisimpia kiusaamismuotoja: sosiaalisessa mediassa kiusaaminen ja pakottaminen asioihin, joita ei halua. Oppilaat olivat kokeneet säännöllistä kiusaamista kaikin eritellyin tavoin siinä missä kukaan opettajista ei pitänyt tavaroihin kohdistuvaa kiusaa, pakottamista asioihin, joita ei halua tai sosiaalisessa mediassa kiusaamista säännöllisenä liikuntakiusaamisen muotona. Oppilaiden ja opettajien vastaukset erosivat myös siinä, että porukan ulkopuolelle jättäminen sijoittui oppilaiden vastauksissa neljänneksi, mutta opettajien vastauksissa vasta seitsemänneksi yleisimmäksi tavaksi kiusata liikuntatilanteissa. Edelleen tavaroihin kohdistuva kiusa jäi oppilasvastauksissa toiseksi viimeiseksi (10.) liikuntakiusaamismuotojen rankingissa, kun se opettajavastauksissa ylsi kuudenneksi.

POHDINTAA JA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Vaikka tämä tutkimus ei varsinaisesti kartoittanut liikuntakiusaamista kokeneiden oppilaiden kokonaismäärää, antaa se aiemman tutkimustiedon (Fuller ym. 2013; Roman ja Taylor 2013) tapaan viitteitä siitä, että kiusaamista tapahtuisi liikuntatilanteissa vähintään yhtä paljon kuin muutoin koulupäivän aikana. Noin seitsemän prosenttia 4.–5.-luokkalaisista joutuu viikoittain koulukiusatuiksi (THL 2019) ja tässä esimerkiksi yksistään välituntipeli- ja -leikkitilanteissa kuukausittaista kiusaamista raportoi kokeneensa samaiset seitsemän prosenttia 3.–6.-luokkalaisista vastaajista. Eri kiusaamismuodoista pelkästään härnämisestä ja ärsyttämisestä oli liikuntatilanteissa kärsinyt kuukausittain kymmenen prosenttia tämän tutkimuksen oppilaista. Kun kaikki tutkimuskoulut olivat toteuttaneet joko tutkimuslukuvuonna tai aiemmin KiVa Koulu -toimenpideohjelman herää kysymys, voivatko 3.–6.-luokkien kiusaamismäärät liikuntatilanteissa olla valtakunnallisessa tarkastelussa vielä suurempia?

Vaikka tarkemmat määrävvertailut eri tutkimusten välillä ovat mahdottomia, näyttävät hyvinvointia tukemaan tarkoitettujen koulun liikuntatilanteiden aiheuttavan myös ei-toivottua käyttäytymistä. Mikäli liikuntakiusaamisen seurauksena lapsen halu liikkua hiipuu ja ahdistus liikuntatilanteita kohtaan estää hänen osallistumisensa, saattaa fyysisen aktiivisuuden määrä jäädä liian alhaiseksi terveyden ylläpitämiseksi (ks. Jiménez-Barbero ym. 2020; O'Connor & Graber 2014; Roman & Taylor 2013). Psykkiset, psykosomaattiset ja sosiaaliset oireet voivat varjostaa laajemminkin koko loppuelämää (ks. Due ym. 2005; Hamarus 2012; Jiménez-Barbero ym. 2020; Luca 2018). Tämän tutkimuksen oppilaslähtöisiin vastauksiin onkin syytä suhtautua vakavasti.

Nuoremmat oppilaat kokivat liikuntakiusaamista vanhempia oppilaita enemmän. 3.–4.-luokkalaisten raportoivat sekä määrällisesti enemmän kiusaamista että runsaammin kohdattuja kiusaamisen muotoja 5.–6.-luokkalaisiin verrattuna. Samanlainen trendi on havaittu yleistä koulukiusaamista koskien (Saarento ym. 2015; THL 2019; WHO 2015). Nuoremmat ovat avoimempia kertomaan aikuisille asioistaan sekä herkempiä tulkitsemaan toisten teot kiusaamiseksi (ks. esim. Hamarus 2012). Heidän on myös havaittu joutuvan koulussa helpommin kiusaamisen kohteiksi (Saarento ym. 2015). Tässä eroa saattaa osaltaan selittää nuorempien suurempi fyysinen aktiivisuus koulupäivien aikana (ks. Husu ym. 2019; Rajala ym. 2019), jolloin liikuntatilanteitakin on enemmän. Valvontaa tulisikin tulosten valossa terävöittää erityisesti alakoulun nuorempien, fyysisesti aktiivisempien oppilaiden parissa. Lisäksi kiusaamista ehkäisevää koulutusta, joka kattaa tunne- ja vuorovaikutustaidot (ks. Laitinen ym. 2020), olisi perusteltua toteuttaa koko (ala)kouluajan. Esimerkiksi KiVa Koulu -oppituntimateriaalit on tällä hetkellä suunnattu vuosiluokille 1, 4 ja 7 (KiVa Koulu 2019).

Välitunnit ja liikuntatunnit

liikuntatilannekiusaamisen pesäkkeitä – mikä avuksi?

Tämä tutkimus osoitti alakoulutyttöjen ja -poikien joutuvan kiusatuiksi useimmin samoissa liikuntatilanteissa. Välitunnit vaikuttavat erityisen otollisilta liikuntakiusaamiselle, esiintyihan niissä eniten säännöllistä kiusaamista. Suomessa välitunneilla vietetään runsaasti aikaa jokaisena koulupäivänä, mutta toiminta ja valvonta niillä ovat koulun moniin muihin tilanteisiin nähden vähemmän kontrolloituja. Jotta välitunneilla toteutuisivat opetus suunnitelmaperusteiden (2014) peräänkuuluttamat oppilaiden sosiaalisten suhteiden edesauttaminen sekä terveen kehityksen ja opiskelussa jaksamisen tukeminen, tulisiko välituntien porrastusta sekä välituntialueiden rajausta myös luokkatasoittain toteuttaa aiempaa enemmän (ks. Laitinen ym. 2020)? Valvontaurakkaa saataisivat helpottaa myös valvontakameraratkaisut. Suuntaisivatko myös entistä monipuolisempia virikkeitä tarjoavat koulupihat ja (vertais)ohjatut välituntiaktiviteetit oppilaiden tekemistä pois kiusaamisesta? Tukioppilastoimintaa kannattaa varmasti ulottaa välitunneillekin.

Välituntien ohella liikuntatuntien pelit, leikit ja harjoitustilanteet osoittautuivat pahimmiksi alakoulun liikuntakiusaamisareenoiksi. Liikunnan oppiaineen tehtäväksi on määritetty oppilaiden hyvinvointiin vaikuttaminen fyysisistä, sosiaalista ja psyykkistä toimintakykyä tukemalla (POPS 2014), joten kehitettävää niin liikunnan opetuksessa kuin opettajankoulutuksessa löytyy. Oppilaiden yhteenkuuluvuuden, autonomian ja minäpätevyiden tunteet ehkäisevät kiusaamista liikuntatunneilla. Koulun liikuntakasvatuksessa tuleekin pai-

nottaa kilpailun sijaan yhteistoimintaa. Oppilaiden osallistaminen liikuntatunteja – toki myös laajemmin koko koulutoimintaa – koskevaan päätöksentekoon ja sääntöjen luomiseen on tärkeää. Opettajien tulee kyetä huomioimaan kaikkia oppilaita muun muassa kannustavan palautteen ja kuulluksi tulemisen muodoissa. Oppilaiden kiusaamiskokemuksia ei tule vähätellä, vaan selvittää. (Hand 2016; Jiménez-Barbero ym. 2020; ks. myös Laitinen ym. 2020.) Edellä esitetty edellyttää opettajilta tunne- ja vuorovaikutusosaamista, jonka tulee kuulua sekä perus- että täydennyskoulutussisältöihin – siksin, että liikuntatilanteissa on nähty suuri potentiaali myös tunteiden hallinnan harjoitteluun turvallisesti aikuisen ohjauksessa (ks. Jimenez-Barbero ym. 2020).

Välituntien tapaan alakouluoppilaiden pukuhuonekäyttäytymistä tulee tämän tutkimuksen valossa valvoa tarkemmin, sillä niin oppilaat kuin opettajat ilmoittivat pukuhuone tilanteet kolmanneksi alttiimmiksi hetkiksi kiusaamiselle. Alakouluikäisten pukuhuone toiminnan ongelmallisuus on huomattu muuallakin (O'Connor & Graber 2014), mutta Suomessa aihetta on toistaiseksi tarkasteltu lähinnä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien yläkouluikäisten tai sitä vanhempien nuorten sekä urheilun harrastustoiminnan näkökulmista. Olennaista on tiedostaa, että ei-toivotut käytös pukuhuoneissa alkaa viimeistään alakouluikäisessä ja peruskoulukontekstissa altistaen näin ikäryhmän jokaisen lapsen riskille joutua kiusatuksi. Luokanopettajan voi olla haastavaa valvoa vastakkaista sukupuolta olevien oppilaiden pukuhuone toimintaa, jolloin valvonta-apua tulisi saada koulun muilta aikuisilta. Lisäksi suurempaa yksityisyyttä tarjoavat tilaratkaisut olisivat tarkoituksenmukaisia kaikissa alakoulujenkin pukutiloissa.

Joukkuejakoihin liittyvä kiusaaminen ei tässä noussut yhtä vahvasti esiin kuin joissain opinnäytteissä tai ajoittain medioissa. 7.-luokkalaisten kapteenivalintatilanteita on myös analysoitu eriarvoistavana sosiaalisena näyttämönä lukuvuonna 2004–05 (Berg 2010). Vaikuttaisi siltä, että ongelma on tiedostettu ja siihen on tartuttu muun muassa tuntisuunnittelun keinoin. Harkituin pedagogisin ratkaisuin, kuten opettajan ennalta määrittäminen joukkuein, pystytään välttämään kiusallisia joukkuejakotilanteita. (Lyyra ym. 2019.)

Tämä tutkimus vaatii ottamaan liikuntatuntien suunniteltuun huolellisemmin mukaan myös niihin liittyvät siirtymät. Siirtymät tulisi mieltää ja suunnitella osaksi liikunnanopetusta ”väistämättömän ajanhukan” sijaan. Voitaisiinko siirtymien organisointiin lisäksi rekrytoida mukaan koulun aikuisia, jotka ehkä muuten työskentelevät muissa tehtävissä?

Vaikka kokonaisuutena luokanopettajat vaikuttivat olevan varsin hyvin perillä liikuntatilanteista, joissa oppilaiden välistä kiusaamista tapahtuu, koulumatkakiusaamisen osalla opettajien ja oppilaiden näkemykset erosivat toisistaan. Opettajat eivät ajatelleet fyysisesti aktiivisilla koulumatkoilla kiusattavan siinä määrin kuin oppilaat kokivat tapahtuneen. Opettaja ei ole koulumatkoilla yleensä läsnä ja saa kiusaamisen tietoonsa vain, mikäli oppilaat kertovat tai vanhemmat ottavat yhteyttä. Tämän tutkimuksen oppilaslähtöiset tiedot ovatkin arvokkaita ja edellyttävät koulumatkojen huomioimista aiempaa painokkaammin koulukiusaamisen ehkäisyssä. Esimerkiksi vanhempainilloissa ja tiedotteilla koulut voivat valistaa huoltajia kiusaamisesta ja kehottaa saattajia ilmoittamaan kaikista havainnoistaan koulun yhdyshenkilölle. Vaikka koulumatkat eivät varsinaisesti kuulu koulun vastuualueeseen, on kouluilla kuitenkin velvollisuus ilmoittaa eteenpäin kaikista sen tietoon tulleista kiusaamistapauk-

sista myös koulumatkojen aikana (Perusopetuslaki 1998). Muita koulun keinoja vaikuttaa koulumatkoihin ovat muun muassa koulupäivien ajallinen porrastaminen ja oppilaiden harkittu sijoittaminen koulukyyteihin.

Huomiota tavaroista ryhmittymiin

Kiusaamisen muodoista alakoulun liikuntatilanteissa esiintyi eniten hännäämistä ja ärsyttämistä, nimittelyä ja haukkumista, selän takana pahaa puhumista sekä porukan ulkopuolelle jättämistä. Yleisimmät liikuntakiusaamisen muodot paljastuivat näin samoiksi kuin koulukiusaamisessa muutoin. Lisäksi tässäkin tutkimuksessa tuli esiin tyttöjen poikia vahvempi taipumus epäsuoraan kiusaamiseen. (Vrt. esim. Cornell & Bandyopadhyay 2010; Salmivalli 2010.)

Vaikka oppilaat ja opettajat jakoivat pitkälti samanlaisen käsityksen niin tyyppillisimmistä kuin harvinaisimmista tavoista kiusata liikuntatilanteissa, tulisi opettajien hermistää silmiään porukan ulkopuolelle sulkemiselle. Tämä kiusaamismuoto ylsi opettajavastauksissa vasta seitsemänneksi kiusaamismuotojen järjestyksessä ja oppilailla neljänneksi, vaikka opettajatkin näyttivät tunnistavan sen säännöllisen toistumisen. Oppilaiden väliseen vuorovaikutukseen ja itseohjautuviin ryhmittymisiin eri liikuntatilanteissa tulee kiinnittää huomiota. Oppilaita tulee kannustaa kertomaan niin itseään kuin vertaisiaan koskevista havainnoista koulun aikuisille, vaikka he eivät olisi varmoja, onko kyseessä todella kiusaaminen. (Ks. Laitinen ym. 2020.)

Edelleen opettajien on hyvä tiedostaa, että säännöllistään kiusaamista tapahtuu kaikin tavoin, eikä mitään kiusaamis- muotoa voida jättää pois ennaltaehkäisyn ja valvonnan piiristä. Oppilaiden tavaroihin kohdistuva kiusa ei kuitenkaan vaikuta niin yleiseltä kuin opettajat mieltävät. Myös sosiaalisen median palveluntarjoajien asettama tyyppisiin käyttökäytäntöihin 13 vuotta näyttää suojaavan alakouluikäisiä liikuntakiusaamiselta näillä foorumeilla (ks. THL 2017). Vaikka selkeä fyysinen kiusaaminen: töniminen, kaataminen, lyöminen ja potkiminen ylsi kiusaamis- muotojen yleisyydessä ”vain” keskikastiin, lukemat joka viidennen oppilaan joutumisesta sen kohteeksi ainakin satunnaisesti ovat herätteleviä. Kriittikköä on myös esitetty tällaisen käytöksen tutkimisesta vain kiusaamiseksi – eikö kyseessä ole toiminta, jota aikuisten maailmassa kutsuttaisiin väkivallaksi (esim. Kiilakoski 2009)?

Jatkotutkimusehdotuksia

Peruskoulu tarvitsee liikuntakiusaamisen vastustamisessa rinnalleen kodit ja urheiluseurat. Tässä tarkastellun luokanopettajien tietoisuuden lisäksi olisikin tarpeellista kartoittaa myös huoltajien tietämystä ja asennoitumista oppilaiden väliseen (liikunta)kiusaamiseen. Kartoituksen pohjalta laaditun perehdytyksen avulla heidät saatettaisiin saada aiempaa sitoutuneemmin mukaan kiusaamisen ehkäisy- ja puuttumistoimiin (ks. Laitinen ym. 2020). Edelleen, kun vain yksi kymmenestä alakouluikäisestä lapsesta jää urheiluseurojen harrastetoiminnan ulkopuolelle (Blomqvist ym. 2018) ja lasten vapaa-ajan harrastusten kiusaamistilastoissa liikuntaharrastukset ovat korkealla (ks. Hakanen ym. 2018), olisi sama kartoitus ja perehdytys paikallaan myös urheiluseuratoiminnan aikuisille.

Kaikessa perehdytyksessä tulee panostaa tahtoon vastustaa kiusaamista, sillä ilmiötä tuskin koskaan saadaan tukahduttamaan täysin (Salmivalli 2010) tai valvontaa aukottomaksi. Kiusaamiseen on motivoiduttava puuttumaan kasvattamal-

la ja valvomalla aina yhä uudestaan. Olisi myös tärkeää selvittää, millainen puuttuminen on tehokkainta opettajien ja muiden aikuisten sekä ennen kaikkea lasten itsensä mielestä.

LÄHTEET

- Aira, A., Turpeinen, S. & Laine, K. 2019. Valtakunnallinen verkosto koulujen toiminnan tukena. Liikkuva koulu -ohjelman kehittyminen ja kärkihankkeen toteutus. LIKES. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 355.
- Berg, P. 2010. Ryhmärajoja ja hierarkioita: etnografinen tutkimus peruskoulun yläasteen liikunnanopetuksesta. Sosiaalipsykologisia tutkimuksia 22. Helsingin yliopisto.
- Berg, P. & Piirtola, M. 2014. Lasten ja nuorten liikuntatutkimus Suomessa – tutkimuskatsaus 2000–2012. Liikuntatieteellisen Seuran tutkimuksia ja selvityksiä 10.
- Blomqvist, M., Mononen, K., Koski, P. & Kokko, S. 2018. Urheilu ja seuraharrastaminen. Teoksessa S. Kokko & L. Martin (toim.) Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2018. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:1, 49–55.
- Collot d'Escury, A. L. & Dudink, A. C. M. 2010. Bullying beyond school – Examining the role of sports. Teoksessa: S. R. Jimerson, S. M. Swearer & D. L. Espelage (ed.). Handbook of bullying in schools – an international perspective. London: Routledge, 235–248.
- Cornell, D. G. & Bandyopadhyay, S. 2010. The assessment of bullying. Teoksessa: S. R. Jimerson, S. M. Swearer & D. L. Espelage (ed.). Handbook of bullying in schools – an international perspective. London: Routledge, 265–276.
- Due, P., Holstein, B. E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S. N., Scheidt, P., Currie, C. & The Health Behaviour in School-Aged Children Bullying Working Group 2005. Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross-sectional study among 28 countries. European Journal of Public Health 15 (2), 128–132.
- Fuller, B., Gulbrandson, K. & Herman-Ukasick, B. 2013. Bully prevention in the physical education classroom. Strategies 26 (6), 3–8.
- Hakanen, T., Myllyniemi, S. & Salasuo, M. (toim.). 2018. Oikeus liikkuu. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2018. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:2. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion liikuntaneuvosto, Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusverkosto.
- Hamarus, P. 2012. Haukku haavan tekee. Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hand, K. E. 2016. Creating a bully-free environment in physical education. Journal of Physical Education, Recreation and Dance 87 (7), 55–57.
- Husu, P., Jussila, A., Tokola, K., Vähä-Ypyä, H. & Vasankari, T. 2019. Objektiiivisesti mitatun liikkumisen, paikallaanolon ja unen määrän. Teoksessa S. Kokko & L. Martin (toim.) Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2018. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:1, 29–40.
- Isoaho, K. & Summanen, A.-M. 2019. Liikkuva Koulu -ohjelman kärkihankkeen 2015–2018 ulkoinen arviointi. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:4.
- Jiménez-Barbero, J. A., Jiménez-Loaisa, A., González-Cutre, D., Beltrán-Carrillo, V. J., Llor-Zaragoza, L. & Ruiz-Hernández, J. A. 2020. Physical education and school bullying: a systematic review. Physical Education and Sport Pedagogy 25 (1), 79–100.
- Kallio, J., Hakonen, H. & Tammelin, T. 2019. Koulu ja koululiikunta. Koulumatkaliikunta. Teoksessa: S. Kokko & L. Martin (toim.) Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2018. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:1, 98–100.
- Kiilakoski, T. 2009. Viiltoja. Analyysi kouluväkivallasta Jokelassa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- KiVa Koulu 2019. <https://www.kivakoulu.fi/> (2.6.2019)

- Kuntaliitto** 2019. Suomen kaupungit ja kunnat. <https://www.kuntaliitto.fi/tilastot-ja-julkaisut/kaupunkien-ja-kuntien-lukumaarat-ja-vaestotiedot> (28.5.2020)
- Laine, A., Salasuo, M. & Matilainen, P.** 2016. Arvot, syrjintä ja kiusaaminen. Teoksessa S. Kokko & A. Mehtälä (toim.) Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2016. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016:4, 57–61.
- Laitinen, K., Haanpää, S., Francke, L. & Lahtinen, M.** 2020. Kiusaamisen vastainen työ kouluissa ja oppilaitoksissa. Oppaat ja käsikirjat 2020:3a. Opetushallitus.
- Luca, M.** 2018. The bullied child in the vulnerable adult – Therapeutic work with adults bullied in childhood. Teoksessa: H. Cowie & C-A. Myers (ed.) School bullying and mental health: risks, intervention and prevention. New York, NY: Routledge, 81–89.
- Lyyra, N., Heikinaro-Johansson, P. & Palomäki, S.** 2019. Koulu ja koululiikunta. Lasten ja nuorten kokemuksia liikunnanopetuksesta. Teoksessa S. Kokko & L. Martin (toim.) Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2018. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:1, 89–93.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto** 2019. <https://www.mll.fi/> (28.5.2020)
- Moilanen, N., Kämppi, K., Laine, K. & Blom, A.** 2017. Liikkuva koulu – Liikunnallista toimintakulttuuria luomassa. Teoksessa: T. Jaakkola, J. Liukkonen ja A. Sääkslahti (toim.) Liikuntapedagogiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 612–625.
- Murray-Harvey, R., Slee, P.T. & Taki, M.** 2010. Comparative and cross-cultural research on school-bullying. Teoksessa: S. R. Jimerson, S.M. Swearer & D. L. Espelage (ed.). Handbook of bullying in schools – an international perspective. London: Routledge, 35–47.
- Mäntylä, N., Kivelä, J., Ollila, S. & Perttola, L.** 2013. Pelastakaa koulukiusattu! – koulun vastuu, puuttumisen muodot ja ongelmat oikeudellisessa tarkastelussa. Kunnallisalan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu no:70. Kunnallisalan kehittämissäätiö.
- O'Connor, J. A. & Graber, K. C.** 2014. Sixth grade physical education: an acculturation of bullying and fear. *Research Quarterly for Exercise and Sport* 85 (3), 398–408.
- Olweus, D.** 1996. Olweus Bullying Survey. Olweus Bullying Questionnaire. <https://www.surveymonkey.com/r/ZY9HMDW> (28.5.2020)
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. 2018. Kiusaamisen ehkäisy sekä työrauhan edistäminen varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisella asteella. Loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:16. Helsinki.
- Palomäki, S., Heikinaro-Johansson, P. & Lyyra, N.** 2019. Koulu ja koululiikunta. Liikunnan opetuksen tuntimäärät ja oppilaiden arvosanat. Teoksessa S. Kokko & L. Martin (toim.) Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2018. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:1, 85–88.
- Perusopetuslaki 1998.** 628/21.8.1998.
- Rajala, K., Kämppi, K., Hakonen, H., Haapala, H. & Tammelin, T.** 2019. Koulu ja koululiikunta. Välituntiliikunta. Teoksessa S. Kokko & L. Martin (toim.) Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2018. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2019:1, 94–97.
- Rigby, K. & Bauman, S.** 2010. How school personnel tackle cases of bullying – A critical examination. Teoksessa: S.R. Jimerson, S.M. Swearer & D.L. Espelage (ed.). Handbook of bullying in schools – an international perspective. London: Routledge, 455–467.
- Roman, C. G. & Taylor, C. J.** 2013. A multilevel assessment of school climate, bullying victimization and physical activity. *Journal of School Health* 83 (6), 400–407.
- Saarento, S., Garandeanu, C. & Salmivalli, C.** 2015. Classroom- and school-level contributions to bullying and victimization: a review. *Journal of Community & Applied Social Psychology* 25 (3), 204–218.
- Salmivalli, C.** 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Stuart, M. E. & Hand, K. E.** 2016. Understanding bullying in the physical education setting: bystander efficacy. *Research Quarterly for Exercise and Sport* 87 (S2), A126.
- Tammelin, T., Kulmala, J., Hakonen, H. & Kallio, J.** 2015. Koulu liikuttaa ja istuttaa. Liikkuva koulu -tutkimuksen tuloksia 2010–2015. Tutkimustiivistelmä. LIKES.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL.** 2017. Kouluterveyskysely. https://www.thl.fi/documents/10531/2851931/KTK17_alakoulu_FIN_luonnos6.pdf/627614cc-9786-4a90-a74e-ec7e58788109 (26.10.2016)
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL.** 2019. Kouluterveyskyselyn tulokset. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kouluterveyskyselyn-tulokset> (27.5.2020)
- Tuloskortti.** 2018. Lasten ja nuorten liikunta Suomessa. LIKES.
- Valtioneuvosto.** 2012. Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta. 422/28.6.2012.
- Valtioneuvosto.** 2016. Toimintasuunnitelma strategisen hallitusohjelman kärkihankkeiden ja reformien toimeenpanemiseksi 2015–2019. Päivitys 2016. Hallituksen julkaisusarja 2/2016.
- WHO.** 2015. European Health Information Gateway. Being bullied. https://gateway.euro.who.int/en/indicators/hbsc_30-being-bullied/ (28.5.2020)